

EL NÍNIXOL DELS METGES POBRES (1879). DADES SOBRE LA PROTECCIÓ SOCIAL DELS METGES

AUSÍN HERVELLA, Josep L.

CALBET I CAMARASA, Josep M.

Acadèmics Corresponents de la Reial Acadèmia de Medicina de Catalunya

RESUM: Es fa una breu referència a l'evolució de la previsió social dels metges a Catalunya i al Sindicat de Metges de Catalunya.

Paraules clau: Previsió social dels metges. Sindicat de Metges de Catalunya.

RESUMEN: Se presenta una breve referencia a la evolución de la previsión social de los médicos en Catalunya, y al Sindicato de Metges de Catalunya.

Palabras clave: Previsión social de los médicos. Sindicato de Metges de Catalunya.

*

Sota un títol que pot semblar anecdòtic, aquesta nota intenta fer una aproximació a la qüestió de la cobertura social que afectava als professionals sanitaris. El fet de que l'exercici dels metges i cirurgians es fes d'una manera autònoma, implicava que els mateixos havien d'afrontar de forma individual les conseqüències d'una eventual situació de pobresa.

El 25 de gener de 1879 va morir a l'hospital de la Santa Creu de Barcelona Josep Gisbert García¹, que segons "La Publicidad" era cirurgià d'Aldover i morí tuberculós. En canvi la "Gaceta de Cataluña" ens diu que una nit va ser cridat per a assistir un malalt, i pel carrer fosc va topar amb el pit contra un carro que hi havia al mig del carrer. I segons afirmen aquest va ser l'origen de la seva malaltia que esgotà els seus recursos i que morí a l'hospital envoltat de pobres malalts. I no va ser traslladat a les habitacions de preferència malgrat les peticions dels estudiants al prior, el qual els hi respongué "Què és un metge?"², en el sentit de no voler donar cap privilegi a un professional de la sanitat. El cadàver estava destinat a la fossa comuna i aleshores sorgí un moviment espontani de protecció de les despulles d'aquest metge pobre. Al seu enterrament hi van assistir unes 400 persones i el cadàver va ser dipositat a un nínxol costejat per subscripció popular i que

seria destinat als catedràtics i alumnes de medicina que en morir no disposessin de recursos³. Segons ens informa “Cementiris de Barcelona”, Josep Gisbert Garcia era metge solter, tenia 34 anys i natural d’Ulldecona. Va ser inhumat al nínxol del cementiri del Poble Nou, núm. 713, pis 5è, dep. 3er, illa 1^a. Aquesta sepultura va ser desnonada el 29 de març de 1994⁴, i per tant no s’hi va enterrar cap més professional de la sanitat.

PRIMERES INICIATIVES

El cas de Josep Gisbert Garcia, no era pas el primer. Però va arribar en un moment prou sensible perquè l’estament mèdic prengués consciència del problema de la cobertura social dels professionals de la sanitat. Les germandats gremials d’origen medieval no tenien capacitat resolutiva.

Un altre cas conegut de metge que fou enterrat pràcticament de caritat és el d’Antoni Pujadas, fundador del manicomí de Sant Boi⁵. Segons paraules de Rodríguez Méndez⁶: *Murió mas pobre que un mendigo, dejando tras sí no pocas deudas. Murió sin ropas, no habiéndose encontrado en su exhausto domicilio ni para la última vestidura.*

El seu cadàver hagué de ser cobert amb un mantell del gremi de passamaners, al qual havia pertangut el seu pare.

Cal tenir en compte que ben aviat es va assumir que els obrers tenien una morbiditat diferent a la dels patrons, ja fos per les condicions de l’alimentació, de l’habitatge, o la fatiga del treball, a l’aire obert o reclòs, la mullena, les polsines, els tints, el soroll de les màquines, canvis sobtats de temperatura,...⁷

I alguns obrers disposaven d’una certa protecció social a través d’associacions pietoses o gremials de tipus voluntari. Totes les dades indiquen que es tractava d’associacions febles per l’escàs nombre de membres i la gestió poc professional. No només la malaltia era causa de pobresa. També la vellesa i l’atur eren situacions que la propiciaven. Ildefons Cerdà calcula que els obrers patien una malaltia de 15 a 20 dies de duració, cada cinc anys. Això equivaldria a una mitjana de 3-4 dies de baixa per malaltia i any. Aleshores rebien uns 12 rals diaris dels seus protectors. I aquesta subvenció era possible si pertanyien a una societat mutual a la qual pagaven 4 rals mensuals o 48 per any. No entraven en consideració patologies menors com mal de cap o de ventre, que també rebaixaven el temps laboral útil⁸. El mateix Cerdà calculava en 30 rals el cost de la defunció d’un fill d’obrer de la següent manera: Taüt 20 rals, cotxe 8 rals, i el període d’un quart de jornal 2’50⁹. De fet el cobrament de les ajudes depenien dels estatuts de cada associació i sempre seria per malalties que superessin els quatre dies de baixa, i

no hi tenien dret quan eren lesions “per relaxació” o per baralles on haguessin estat els agressors¹⁰.

Com a conseqüència de la industrialització aviat Barcelona sentia veus que indicaven la necessitat d'establir sistemes de millora de la protecció dels treballadors. De les seves condicions de vida i de la feina pels higienistes Pere Monlau i Joan Giné, o de l'establiment de sistemes públics d'assistència sanitària, o de l'hospital pels invàlids pel treball. Res de tot això tingué èxit al segle XIX i només quan avança el segle XX es plasmen algunes iniciatives. Per exemple, en la reeducació dels invàlids del treball. L'Institut Català per la Rehabilitació física dels mutilats depenia de “la Caixa”, i tenia els següents objectius: substitució mecànica dels membres mutilats, ensinistrar-los en aquests aparells, crear escoles d'arts i oficis, cases de família, clínica de Santa Madrona, fabricació d'ortopèdia a càrrec del senyor Cusí que havia estat mutilat dels dos braços¹¹. És clar que no sempre els beneficiaris potencials rebien l'ajuda que mereixien, ja que per exemple, en les donacions de l'Ajuntament de Barcelona, els beneficis quedaven repartits entre gent poc escrupolosa que explotava la caritat com podia explotar qualsevol negoci¹². I a més a més dels mals físics calia valorar els morals. La misèria venia a seure a la capçalera del llit de l'obrer malalt, en el mateix instant que s'hi posava: la muller i els fills patien el mateix que ell, i el seu pensament estava turmentat per la idea que la seva mort els deixés sense el seu suport, sense asil i sense pa¹³.

LES PRIMERES MESURES DE PROTECCIÓ MODERNES

Feta aquesta introducció general anem al que ens ocupa més específicament. També els sanitaris estaven exposats als riscos de la pobresa, per efecte de la malaltia, i fins i tot podien presentar formes pròpies de morbiditat. Quan els cirurgians no utilitzaven guants ni cap mena de protecció, el contagi amb la sang dels intervinguts pogué ser origen de diverses infeccions.

Un altre cas particular és el dels sanitaris afectats per les epidèmies. Molts metges morien i la seva família podia quedar sense emparament. Quan havien fugit i se'ls acusava d'aquest fet argumentaven que marxaven amb els seus clients habituals que eren les classes benestants i que si ells desapareixien les seves famílies restarien en la indigència¹⁴. Molts dels metges que es quedaven a Barcelona eren militars obligats per la seva condició. És conegut el cas de Salvador Campmany que en l'epidèmia de febre groga de 1821 s'ofereix voluntàriament a atendre els malalts afectats del llatzeret brut. Per aquests mèrits li és concedida una pensió per l'ajuntament, que mai no va arribar a cobrar en vida. De fet va morir a conseqüència de l'epidèmia de còlera de 1834¹⁵.

Per intentar obligar als metges a atendre els malalts, en cas d'epidèmia, es van fer una sèrie de normes administratives i ordres d'obligat compliment. Així la Reial Ordre de 4 de juliol de 1834 inhabilitava els facultatius que s'escapessin en cas d'epidèmia. Pocs dies més tard una altra Reial Ordre de l'11 de juliol de 1834 prometia una pensió vitalícia a la família dels metges que morissin en l'atenció dels afectats per l'epidèmia. Encara un decret el 15 d'agost de 1838 establí les condicions sobre concessió de la creu d'epidèmies als sanitaris. I una nova Reial Ordre del 19 de juliol de 1855, davant l'epidèmia de còlera existent, establí de nou que els sanitaris no podien abandonar la població en cas d'epidèmia, sota la possibilitat de sancions indeterminades: *Seran acreedores a las penas que el Gobierno juzgue acreedor.* També s'acordà que es presentaria un projecte de llei per a concedir una pensió als familiars dels metges que morissin en el transcurs dels serveis prestats en una epidèmia, que de fet ja havia previst l'esmentada R.O de l'11 de juliol de 1834.

Paradoxalment, molts metges barcelonins del segle XIX mantenien posicions contràries al contagi, tant de la febre groga com del còlera, les dues grans epidèmies del període.

Com exemple d'una epidèmia barcelonina en la qual van morir molts metges i cirurgians, es pot recordar la de febre groga del 1821.

Són diferents els noms que apareixen segons les fonts¹⁶, però en conjunt hem identificat els següents:

Altés Casals, Martí. Metge
Arenas, Joan. Metge
Argelagós Altimira, Joan. Cirurgia militar
Barceló, Antoni. Metge
Delavilla, Alexandre. Cirurgia
Delhom, Domènec. Metge militar
Depaus Comas, Ramon. Cirurgia
Desumvila Pericot, Alexandre. Cirurgia
Fàbregas. Metge
Guiamet, Francesc. Cirurgia
Mazet, André. Metge francès
Oms i Riquer, Esteve. Llic. cirurgia mèdica
Pellicer, Antoni. Metge
Pons, Francesc. Metge
Ribas Calmellas, Bernat. Subdelegat de cirurgia
Riera Safont, Josep. Metge major de l'Hospital
Rous, Francesc Xavier. Metge

Santamaria Cerdà, Pere. Cirurgia
Tauler Castells, Ramon. Metge
Torres, Josep. Cirurgia
Trulls Bransí, Joan, Cirurgia
Trulls Bransí, Josep, Cirurgia
Vilar, Vicenç. Metge de l'Hospital Militar
Vilaseca Augé, Antoni. Metge militar.

Al cementiri del Poble Nou hi ha un monument als morts d'aquesta epidèmia en el qual es fan constar alguns dels sanitaris morts¹⁷.

Entre els que oblida l'esmentat monument està el metge André Mazet, de la missió francesa, considerat un màrtir de la ciència en la literatura francesa del moment¹⁸.

Aquesta falta de protecció condueix a que els sanitaris del segle XIX manifestin sovint la necessitat d'establir sistemes mutuels de protecció, i així apareixen les primeres iniciatives. A nivell estatal cal recordar la revista "Boletín de Medicina, Cirugía y Farmacia" que publicà el primer número a Madrid el 5 de juny de 1834. La redacció d'aquesta revista proposà la creació d'una Societat de Socors Mutus, imitant la Mutualité Médicale Française que Mateu Orfila havia creat el 1833 a París¹⁹.

Aquesta iniciativa té a Barcelona prou suport, dirigida per personalitats de prestigi com Feliu Janer, Agustí Yáñez, Benigne Armendáriz, Antonio Mendoza.

Diem que sembla que va tenir prou recolzament ja que anys després, el 15 de maig de 1846 van fer una nova proposta: crear la Confederació Mèdica. Entre un dels objectius de la Confederació hi havia el de la protecció mútua que havia d'aportar solucions econòmiques als professionals sanitaris davant la malaltia i la mort i fent també una protecció als seus familiars. Posteriorment va trobar un nou impuls a través del periòdic "El Divino Vallés" editat a Barcelona per Mariano González de Sámano que feia propaganda de la Confederació. I així es va crear la secció de Barcelona el 7 de gener de 1849²⁰. La comarca de Manresa va ser la zona de Catalunya on hi hagué més recolzament per la Confederació²¹. Però ben aviat Miquel Pons i Guimerà edità la revista "El Interés Profesional" amb clara oposició als propòsits de la Confederació. Pons i Guimerà va afirmar que la Confederació era una utopia²².

La Societat Mèdica de Socors Mutus va veure aprovats els seus estatuts el 29 de març de 1836, i a finals dels anys 40 ja tenia més 5.000 socis²³. Per a entrar es necessitava una certificació de la possibilitat de l'exercici de la professió, tant des del punt de vista legal com físic, i cada membre podia subscriure les accions que volgués, fins a deu. Cada

acció conferia dret a dos rals diaris de pensió. Eren beneficiaris, no només els metges impossibilitats sinó les vídues, els orfes i els pares sexagenaris (i) dels socis difunts. La premsa barcelonina dels anys quaranta inclou sovint anuncis de la societat preguntant si cap soci coneixia inconvenients per a l'afiliació de determinats sol·licitants. Les normes per a ingressar era de disposar de la fe de baptisme, un certificat de poder exercir la professió, des del punt de vista legal i físic, una nota dels socis que el coneixien, i el nom dels pares, muller i fills.

Ben aviat, però, es va parlar de la necessitat de reformar els estatuts, perquè hi havia ingressat massa membres i malalts, ocultant les seves xacres. Hi hagué pensionistes que només havien pagat 300 rals i n'havien cobrat més de 30.000. Era una situació que no es podia sostenir.²⁴

En paral·lel, hi havia també dues branques específiques per a farmacèutics per a veterinaris. La Societat Farmacèutica de Socors Mutus tingué uns estatuts similars, i cada acció tenia dret a un ral diari de pensió. Foren els seus secretaris Francesc Carbonell²⁵ i posteriorment Andreu Balaguer²⁶, i com a tresorer Magí Ribalta²⁷.

L'agència d'afiliació i de cobrament es trobava a la farmàcia de Josep Martí i Artigas, carrer Escudellers 68, que era llicenciat en medicina i en farmàcia, i empresari de diferents iniciatives sanitàries, com l'anomenada Agència Mèdica Catalana. Allí a més a més de l'assegurança, venia medicaments, productes sanitaris, ortopèdia, llibres (dels quals d'alguns n'era editor), i controlava una mena de clínica que acceptava les consultes i l'hospitalització. Anys més tard el trobem com a soci d'Antoni Pujadas, al manicomi de Sant Boi.

Posteriorment es va crear a nivell estatal la "Emancipación Médica"²⁸ que defensava l'exercici professional de la professió (emancipació del poder municipal) a la vegada que una protecció social dels seus associats. El principal defensor de l'Emancipació Mèdica va ser el farmacèutic Esteve Quet i Puigvert. Però tampoc tingué èxit a casa nostra. I les raons les donaria Martí Dellunder, de Torroella de Montgr²⁹.

Al maig de 1855 s'intenta establir un Cercle Mèdic Farmacèutic a Barcelona, per a protegir els drets dels sanitaris davant els agents exteriors³⁰. Es posa en marxa cap el gener de 1856 impulsat per Francesc de Paula Baduell Prats³¹, que també moriria víctima del còlera.

Cap d'aquestes experiències aconsegueix arrelar suficientment. L'entitat que va néixer amb major impuls, la Societat Mèdica de Socors Mutus que apareix al 1834, aviat va trobar-se amb dificultats perquè les obligacions superaven la seva capacitat. Havien

permès l'entrada de metges molt grans i malalts que ràpidament reclamaven la pensió i la caixa comuna no podia respondre³². Tanmateix sempre va tenir una política de transparència informativa³³. Després intenten imposar períodes de carència de 16 anys per a la pensió màxima, no permetre l'afiliació de malalts i acomodar els pagaments als fons disponibles³⁴. Però això suposava sempre que l'afiliació es reduís.

Monlau ens comunica que a finals dels anys quaranta del segle XIX la societat mèdica de socors tenia 4.613 socis, que havien subscrit 28.839 accions, a tot Espanya. Els 280 pensionistes existents cobraven 536.192 rals³⁵. Eren excessives les despeses i els socis estaven pensant en canviar els estatuts per a poder continuar.

ALGUNS CASOS PARTICULARS

Tot seguit ens volem referir breument a alguns casos particulars relacionats amb la Societat Mèdica de Socors Mutus, així tenim al metge Llorenç Sistachs i Banús que en sol·licitar l'ingrés, el secretari Miquel Guitart demanava si algú hi tenia alguna mena d'inconvenient³⁶.

També van sol·licitar l'ingrés els metges Joan Samsó³⁷ i Joan Folguera i Porta, d'Alcoletge³⁸, i Joaquim Moga³⁹, metge cirurgià militar.

Demanant la pensió tenim el cas del metge Agustí Trillo, de 61 anys, nascut a Cervera i que al·legava patir d'asma i no podia exercir la professió⁴⁰, i es demanava "que si cap soci tenia alguna dada sobre l'exactitud" del que afirmava Trillo ho comunicués a Miquel Guitart, secretari de la comissió provincial, que residia al carrer de l'Ensenyança, núm. 6, 4t, 2ª.

També va demanar la pensió el cirurgià Antoni Batlle, nascut a Maldà el 19 d'octubre de 1805 que residia a les Borges Blanques i al·legava haver sofert un atac de feridura.

Entre les vídues que volien la pensió tenim el cas del metge Ramon Sarrà i Català, nascut a Barcelona el 24 de març de 1807 i mort a Malgrat de Mar el 4 de desembre de 1849⁴¹.

Al final del segle, quan es creen els col·legis de metges s'havia previst que tinguessin algun serrell de protecció social dels metges, encara que tampoc ara quallarà l'intent.

La legislació espanyola del segle XIX, fins avançada la Restauració, ha estat en general restrictiva sobre el dret d'associació, per la por a la subversió, però ha tingut una excepció en l'associacionisme de protecció mutual, i sempre ha existit un criteri d'impuls. A títol

d'exemple, la Reial Ordre de 28 de febrer de 1839, que establí que es podien constituir lliurement els montepius que tinguessin per objectiu l'auxiliar-se mútuament en les desgràcies, malalties, etc, o en reunir en comú les economies per a atendre desgràcies futures. Només exigien la comunicació a l'autoritat governativa dels estatuts, els noms dels dirigents i les hores i llocs de les juntes.

EL SINDICAT DE METGES DE CATALUNYA

Probablement una solució al problema de la protecció social dels metges la va donar el Sindicat de Metges de Catalunya, amb la seva creació de la Mutual Mèdica⁴². S'ha dit i s'ha repetit que en el transcurs del IIIer Congrés de Metges de Catalunya celebrat a Tarragona es va prendre la idea i s'acordà de crear el Sindicat. Doncs no. No va ser tan fàcil, ni tan pla, ni tan lliu. El principal ideòleg, iniciador i president de la comissió organitzadora va ser Ramon Pla i Armengol⁴³. Des del primer moment hi van contribuir Salvador Armendares, Enric Mias, J. Mestre i Puig, M. Cabeza, i algun altre. La idea de constituir un sindicat ja havia estat exposada a diversos col·legues en diferents ocasions. Venia de lluny però no quallava. Es va aprofitar el Congrés de Tarragona per donar-li un impuls perquè allí hi havia molts metges reunits. Es va demanar al president del Congrés de fer una sessió per exposar la idea de constituir el sindicat. El president i els vicepresidents s'hi van oposar totalment⁴⁴.

Però Pla i Armengol va insistir en plantejar la qüestió i va dir que ho faria fins i tot sense el seu consentiment. Aleshores, després d'un estira i arronsa, es va permetre fer la reunió en el pis superior on el Congrés se celebrava per a marcar bé el seu caràcter extra oficial. A l'hora de fer la convocatòria les sessions del Congrés van quedar desertes perquè la majoria dels metges estaven amb els organitzadors del sindicat. Però Pla i Armengol tenia molts adversaris i enemics. El veien massa d'esquerra, i la majoria eren metges que socialment, intel·lectualment i econòmicament es consideraven de dretes, i no els feia cap gràcia la fundació d'un sindicat que els arreglarava al món obrer. Tot i així Pla va insistir en la idea i per facilitar-la va renunciar a presidir la comissió perquè el seu esquerranisme era un argument contra el Sindicat. Per eliminar aquest argument va dimitir, i va obtenir el recolzament d'Higini Sicart, home d'idees diferents, però devot de l'obra col·lectiva⁴⁵. Va ser elegit president Puig i Sais⁴⁶, que era un home considerat de dretes, però que també va fer seva la idea de Pla i Armengol. En un principi s'hi van adherir una minoria entusiasta. Es va fer una tasca de propaganda general i de proselitisme individual molt intens. Aleshores, metges poc preocupats per les qüestions generals polítiques i socials, però lliures de prejudicis, s'hi van adherir ja convençuts de què podia ser una bona idea. Encara s'hi resistirien els que ocupaven càrrecs oficials i els que tenien una solidesa econòmica per la seva clientela. Creien que no calia l'ajuda d'un

organisme col·lectiu i tampoc estaven disposats a donar ajuda als companys necessitats, i van combatre i difamar als homes del Sindicat. Deien que els repugnava combatre per interessos “materials” ja que la Medicina era un ministeri, que el sindicat era propi de la classe obrera, però no de les professions liberals i a més a més destacaven la diversitat d'especialitats i càrrecs que hi havia en el camp mèdic que dificultava la unitat d'objectius. Però finalment aquests metges també van ingressar al Sindicat i al damunt, quan arribava l'hora de les solemnitats, es posaven en la primera fila per sortir destacats en els periòdics del dia següent. Eren els que segons Pla i Armengol considerava “capones científicos, infecundos y vanidosos”⁴⁷. Però sí que altres metges van considerar i valorar el treball fet per Ramon Pla i Armengol i aquest va rebre un homenatge per la seva feina en organitzar el Sindicat⁴⁸.

La comissió organitzà el 27 de març de 1920 a l'Ateneu Empordanès del carrer del Pi, núm. 11, la fundació oficial del Sindicat amb la presència de 500 metges i el delegat governatiu. El 1927 es propagà a les Illes Balears⁴⁹. En un principi tenia la seu al carrer Consell de Cent, 331⁵⁰.

Cal dir que l'èxit d'afiliació al Sindicat fou motivat perquè estava dirigit per homes de casa que inspiraven confiança i que van saber harmonitzar els objectius merament econòmics de l'estament mèdic amb un moviment cultural i científic posat al servei de la cultura catalana. L'ambició, la il·lusió i els anhels professionals i socials de la immensa majoria dels metges catalans van ser assumits i vehiculats pel Sindicat, que va saber posar-los al servei de la medicina i de la pàtria.

Les principals criatures del Sindicat foren el Casal del Metge de la Via Laietana, la Mutual Mèdica i la Cooperativa de consum.

Creiem que amb la Mutual Mèdica, filla del Sindicat i que va presidir Higiní Sicart⁵¹, va quedar encarrilada amb els seus grups de malaltia, mort i òrfens, i la protecció social dels professionals de la medicina que hi estaven associats.

Cal recordar que ja existia el Sindicat de Metges de Tortosa, que es va dissoldre per acord dels propis metges per adherir-se al Sindicat de Metges de Catalunya⁵². Posteriorment a imatge i semblança del Sindicat de Metges de Catalunya es va crear el Sindicat de Farmacèutics de Catalunya sota la presidència de Josep Garreta i essent secretari Lluís Vilar⁵³.

NOTES

1. La Publicidad, 26 de gener de 1879, pàg. 3.
2. Gaceta de Cataluña, 26 de gener de 1879, pàg. 4.054.
3. Gaceta de Cataluña, 28 de gener de 1879, pàg. 4.094.
4. Segons ens informa Joan Manuel Aparicio, director de Serveis de Cementiris en aquesta sepultura no s'hi va enterrar ningú més, fins el 22 de maig de 1914, quan s'hi va posar un fetus femení sense que hi consti el nom de la mare.
5. Sobre Antoni Pujadas, vegeu de J.L Ausín: *Antoni Pujadas, metge i polític del segle XIX* (Barcelona, Seminari Pere Mata, 2000).
6. Rodríguez Méndez, R.: *El Dr. Pujadas i Mayans*. Revista Frenopática Española. Març de 1908, núm. 63. p. 67-75.
7. I. Valentí Vivó: *L'associació obrera* (Barcelona, 1902), pàg. 23.
8. I. Cerdà: *Teoría general de la urbanización* (Madrid, 1867), vol. II, pàg. 574.
9. I. Cerdà: *Idem*, pàg. 655.
10. M. Arañó: *Cartilla Industrial*, (Barcelona, 1882), pàg. 83.
11. Revista Médica de Barcelona, 1924 (I), pàg. 132.
12. F. Puig Alfonso: *Hospital d'incurables*, (Barcelona, 1910).
13. C. L. Bergary: *Economía industrial*, (Barcelona, 1842) pàg. 73, traduït per Francesc Arrufat, propietari de Vilanova i la Geltrú.
14. V. "El Barcelonés", 28 d'agost de 1849, p 1.
15. V. "El Vapor", 19 d'octubre de 1834, p 3.
16. La que recopila de forma més precisa els noms és el manuscrit de Mateu Crespí i Vallès, de l'any 1822. Aquest manuscrit es conserva a l'Arxiu Històric de l'Ajuntament de Barcelona, i relata aspectes de la vida barcelonina entre 1820 i 1849.
17. «A.D.O. A los ciudadanos Vilaseca, Pellicer y Barceló, prof. de Medicina; M. Altés, prof. de Cirug. Médica; D. Delom, F. Torres, F. Guimet, P. de Cirugía víct. de la fieb. Amar. en la Barceloneta; V. Vilar, médico en el Hosp. de la Virreina; J. Arenas, F. Ros, J. Riera, P. de Med. E. Oms, P. Santamaría, J. Trulls, B. Ribas, J. Trulls, R. Depaus, A. Desunville P. de Cirug. dent. los mur. de la Ciud. en el año de 1821. Barcelona traslada á la posteridad este triste monumento de gratitud».
18. Sobre la presència a Barcelona dels metges francesos i de dues religioses, l'Académie Française convoca el concurs de poemes de l'any 1822 (*Le dévouement des médecins français et des sœurs de Saint-Camille, à l'occasion de la fièvre jaune de Barcelone*). Es presenten 131 obres i guanya Edouard Alletz, que havia nascut a Barcelona el 1798 i era cònsol de França a la nostra ciutat. Alletz fa el relat de les escenes de les quals havia estat testimoni. La seva mare fou atesa precisament pel metge Mazet.
- Al marge, Victor Hugo escriu un poema titolat *Le Dévouement*. També es coneguda una novel·la de Hyacinthe Latouche *Dernières lettres de deux amants de Barcelone*. V. t. de L. F. Hoffman *La peste à Barcelone* (París, Presses Universitaires de Francés, 1964).
19. V. "Boletín de Medicina, Cirugía y Farmacia" del 9 d'abril de 1835, núm. 45.
20. Amb Mariano González de Sámano, Joaquim Balcells, Francesc Pasqual, Agustí Yañez i Josep Estorch, on hi havia una majoria de farmacèutics.
21. V. "El Divino Vallés" del 30 de gener de 1849.
22. V. "El Interés Profesional", 1849, núm. 5.
23. Manual Histórico Topográfico-Guia General de Barcelona. Manuel Sauri i Jose Matas, Barcelona, Impta M Sauri, 1849, p 143-144.
24. V. "Boletín de Medicina, Cirugía y Farmacia" del 19 de gener de 1845. pàg. 17.
25. V. "Diario de Barcelona" del 24 de gener de 1852, pàg. 458.
26. V. "Diario de Barcelona" del 15 d'agost de 1855, pàg. 6.220.

El nínxol dels metges pobres. Dades sobre la protecció social dels metges

27. V. "Diario de Barcelona" del 30 de novembre de 1856, pàg. 9.774.
28. V. "La Alianza Farmacéutica Médica", 1854, núm. 1.
29. V. "El Heraldo Médico", Madrid, 1855, núm. 182.
30. V. "Diario de Barcelona", 5 de maig de 1855, p 3682.
31. V. "Diario de Barcelona": 8 de gener de 1856, p 201.
32. V. "Boletín de medicina, cirugía y farmacia", 19 de gener de 1845, p 17. Recull que hi ha casos de socis que només van cotitzar 300 rals i ja n'han cobrat 30.000.
33. V. "El Telégrafo Médico", 1846-47, p 223.
34. V. "Boletín de medicina, cirugía y farmacia", 18 novembre 1849, p 375.
35. MONLAU, Pere Felip: Madrid en la Mano. El amigo del forastero en Madrid y sus cercanías, Madrid, Imprenta de Gaspar y Roig, Editor, 1850, p 217.
36. V. "Diario de Barcelona" del 13 de gener de 1849, pàg. 200.
37. V. "Diario de Barcelona" del 25 de gener de 1849, pàg. 416.
38. V. "Diario de Barcelona" del 10 de febrer de 1849, pàg. 672.
39. V. "Diario de Barcelona" del 3 de novembre de 1849, pàg. 5.174.
40. V. "Diario de Barcelona" del 9 de febrer de 1849, pàg. 656.
41. V. "Diario de Barcelona" del 15 de desembre de 1849, pàg. 5.888.
42. Sobre el Sindicat de Metges de Catalunya cal veure els treballs d'Alfons Gregorich i Servat *El Sindicat de Metges de Catalunya (1920-1940) i el seu llegat*, i *Història de la Mutual Mèdica de Catalunya i Balears* (Barcelona, 1977).
43. Ramon Pla i Armengol (1880-1958) polemitzà amb Ramon Turró ran de l'epidèmia de febre tifoide de 1914. El 1933 era membre de la Unió Socialista i el 1936 diputat del Front Popular. Nacionalista esquerrà passà a l'exili en acabar la guerra de 1936-39.
44. El president era Josep Maria Roca i Heras, i els vicepresidents Felip Proubasta i Jaume Peyrí.
45. Higiní Sicart i Soler (1882-1946) fundà i dirigí la Mutual Salus, on hi treballaven un bon grup de metges. Dintre d'aquesta mutual va establir, el 1928, l'examen de salut per a tots els seus socis. Era la primera vegada que es feia a Catalunya aquest tipus d'exàmens. En acabar la guerra fou inhabilitat pel Tribunal de Responsabilitats polítiques durant cinc anys.
46. Ermengol Puig i Sais (1860-1941) havia presidit l'Acadèmia de Ciències Mèdiques (1915-1916), i fou un dels promotors, el 1916, del Segon Congrés Universitari. Presidí el Sindicat de Metges de Catalunya (1920-1927).
47. V. "La Clínica", 1934, febrer-març, pàg. 60-64.
48. L'homenatge fou convocat el 27-XII-1933 per S. Armendares, M. Cabeza, J. Girona i Trius, J. Mestres Miquel, J. Mestre i Puig, J. Moll i Gimferrer, Enric Mias, H. Sicart, i es va celebrar el 7 de febrer de 1934 a l'Hotel Colón.
49. El 1932 tenia 2.928 associats d'un total de 3.334 metges de Catalunya i de Balears, o sigui el 88%.
50. V. "El Diluvio" del 28 d'octubre de 1930, pàg. 12.
51. A Higiní Sicart se li dedicà un reconeixement posant el seu bust a l'edifici que el Sindicat construí a la Via Laietana. (V. "El Diluvio" del 8 de juliol de 1928, pàg. 20).
52. V. "Diario de Barcelona" del 21 de juny de 1921, pàg. 3.584.
53. V. "El Noticiero Farmacéutico", 1932, novembre.